

T.C.
ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ

2. ULUSLARARASI
NUH TUFANI ve
CUDİ DAGI
SEMPOZYUMU

Şırnak Üniversitesi Yayınları
No: 25

2. Uluslararası Nuh Tufanı ve Cudi Dağı Sempozyumu

ISBN: 978-605-80962-4-0

Genel Yayın Koordinatörü
Prof. Dr. Mehmet Emin ERKAN

Editörler
Doç. Dr. İbrahim BAZ
Doç. Dr. Kasım ERTAŞ
Doç. Dr. Çağdaş ERTAŞ
Dr. İsmet TUNÇ

İç Düzen
Öğr. Gör. Bora Bekir YÜCELEN
Abdullah Özgür ORAL

Kapak Tasarım
Öğr. Gör. Bora Bekir YÜCELEN
Mustafa AKBAŞ

Matbaa Sertifika No: 44676

Birinci Baskı
Aralık 2021
Mardin

Baskı Cilt
Mardin Sesi Gazetecilik Matbaacılık
Yayıncılık Ambalaj Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.

Copyright© Şırnak Üniversitesi Yayınları
Yeni Mahalle Cizre Caddesi
Mehmet Emin Acar Kampüsü
73000 ŞIRNAK

Tel: +90 486 216 82 41
web: www.sirnak.edu.tr

SÜRYANİ KAYNAKLARINDA KARDU BÖLGESİ VE KARDU DAĞLARI

Ahmet Yasin TOMAKİN*

Öz: Kutsal Kitap'ın Süryanice çevirisi olan Peşitta, Hz. Nuh'un gemisinin Kardû dağlarına indiğini söyler. Sahip olduğu bu özel anlamın ötesinde Kardû, Süryani kaynaklarında sıklıkla karşılaşılan bir isimdir. Geminin nereye indiği tartışmalarından bağımsız olarak bu çalışmanın amacı, Süryani yazarların kaydettiği verilerden yararlanarak, bir yer adı olan Kardû'nun konumunu ve özelliklerini olabildiğince tespit etmektir. Araştırmada, Orta Çağ Süryani yazarlarının Süryanice veya Arapça kaleme almış oldukları tarihi nitelikli eserler ana kaynak olarak kullanılmıştır. Söz konusu kaynaklardan elde edilen veriler Kardû'da bulunan bazı yerleşim yerlerini tespit etmeyi, Kardû'nun yaklaşık konumunu belirlemeyi ve yine coğrafi ve etnik özellikleri hakkında fikir sahibi olmayı mümkün kılmaktadır. Buna göre Kardû geniş, dağlık bir alan olup burada Ermeniler, Kürtler ve Süryaniler yaşamaktadır. Konum olarak ise bölgenin, Irak'ın kuzey kesimindeki dağlık alandan başlayıp Doğu Anadolu'nun içlerine doğru uzandığı anlaşılmaktadır. Bölgedeki yerleşim yerleri ve manastırlar hakkındaki kaynaklarda geçen daha detaylı bilgiler, Şırnak ve çevresindeki dağlık alanın Kardû'nun sınırlarına dahil olduğunu göstermektedir. Ancak Süryani kaynakları üzerinden, Kardû sınırlarının bunun ötesinde nereye kadar uzandığını tespit etmek mümkün görünmemektedir.

Anahtar Kelimeler: İslam Tarihi, Kardû, Şırnak, Cudi dağı, Nuh'un gemisi.

QARDU REGION AND QARDU MOUNTAINS IN SYRIAC SOURCES

Abstract: Peshitta, the Syriac translation of the Bible, says that Noah's ark rested on the Kardû Mountains. Beyond this special meaning it has, Kardû is a name frequently encountered in Syriac sources. Regardless of the debates about the resting place of the ark, the goal of this study is to determine, as much as possible, the location and features of Kardû, a place name, by using the data recorded by Syriac writers. Historical works written by medieval Syriac writers, in Syriac or Arabic, were used as the main source in the research. The data obtained from these sources make it possible to identify some settlements in Kardû, to determine the approximate location of Kardû and to have an idea about its geographical and ethnic features. Accordingly, Kardû is a vast, mountainous area

* Dr. Öğr. Üyesi, Amasya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, a.y.tomakin@gmail.com

inhabited by Armenians, Kurds, and Syriac People. In terms of location, it is understood that this place starts from the mountainous area in the northern part of Iraq and extends into Eastern Anatolia. More detailed information in the sources about the settlements and monasteries of the region, shows that Şırnak and the surrounding mountainous area are included within the borders of Kardû. However, it is not possible to determine how far the borders of Kardû extend beyond this, based on Syriac sources.

Keywords: History of Islam, Qardu, Şırnak, Mt. Judi, Noah's ark.

Giriş

İbranice Kutsal Kitap'ta Hz. Nuh'un gemisinin indiği yer olarak 'ררר (אררט) harfleriyle yazılan bir yer adı verilmektedir (Yaratılış, 8/4). Sami dillerinin sessiz harflere dayanan yazı sistemi ve orijinal metinlerde harekenin yer almaması nedeniyle bu kelimeyi 'ararat ve 'urarţu gibi farklı şekillerde okumak mümkün olmaktadır. MÖ 3. yüzyılda yapıldığı tahmin edilen ve "Yetmişler Çevirisi" olarak bilinen Septuaginta'da ise aynı yer ismi *ararat* (αραρατ) şeklinde kaydedilmiştir.¹ Diğer yandan erken dönemde Hristiyanlığı benimsemiş olan Süryaniler de çok geçmeden, çeviri yoluyla kendi dillerinde yazılı bir Kutsal Kitap'a sahip olmuşlardır. Süryanice en eski Kutsal Kitap çevirisi bugün Peşitta olarak bilinen ve miladi 150 yılından sonra yapıldığı tahmin edilen çalışmadır. Peşitta'ya bakıldığında, Kutsal Kitap'ta Hz. Nuh'un gemisinin indiği yer olarak belirtilen 'ררר kelimesinin, *krdv* (ܟܪܕܘ) yazılışı ve *qardu* okunuşuyla Süryaniceye aktarıldığı görülmekte; *ettnihātkebuṭo...* 'al ṭurayqardu (ܐܬܢܝܗܬܟܒܘܬܐ... ܐܠ ܬܘܪܝܩܪܕܘ: Gemi Kardû dağları üzerine indi) ifadesiyle, tufandan sonra geminin indiği yer olarak *Kardû dağlarına* işaret edilmektedir.²

İbranice ve Yunanca Kutsal Kitap'ta, geminin iniş yeri olarak sahip olduğu özel anlam dışında üç yerde daha *ararat* ifadesi geçmektedir. Peşitta'da bu yer adlarına verilen karşılıklarda bazı farklılıklar bulunmaktadır. İbranice ve Yunanca metinlere göre Yeşaya, 37/38'de *Ararat ülkesi/diyarı* diye geçen yer adı Peşitta'ya 'ar'od-*qardvooye* (ܐܪܘܕ ܩܪܕܘܘܝܐ: Karduluların ülkesi/diyarı) olarak çevrilmiştir.³ Diğer yandan 2. Krallar, 19/37 ve Yeremya, 51/27'de geçen *Ararat* kelimesi ise

¹ Ararat isminin doğrudan doğruya, eski adı Masik veya Masis olan bugünkü Ağrı dağıyla özdeş düşünülmesi yanlış bir yaklaşım olacaktır. Çünküasında bir bölge için kullanılmakta olan Ararat isimlendirmesi, en erken 11-12. yüzyıla dayanan Ermeni yazınında, Ağrı dağıyla özdeşleştirilmiştir. Ancak bu tutumun zaman içinde yaygınlaştığı ve Ararat ismiyle ilgili yanlış bir algıya neden olduğu görülmektedir. Bkz. M. Streck, "Djüdi", *EP*, 2: 574.

² Peşitta, 6.

³ Peşitta, 537.

Peşitta'ya 'arorot(ܐܪܪܐܬ) şeklinde çevrilmiştir.⁴ Burada dikkati çeken bir diğer durum, Yeşaya, 37/38ve 2. Krallar, 19/37'de aynı olaydan bahsedilmesine karşın *Ararat* isminin, birincisinde *qardvoje*, ikincisinde 'arorot' olarak karşılanmış olmasıdır. Aşağıda bu konu üzerinde daha detaylı durulacaktır. Bununla beraber çalışmanın amacı İbranice ve Yunanca metinlere göre Peşitta'da görülen bu farklılığın sebepleri üzerinde durmak değildir. Yine de kısaca ifade etmek gerekirse; konu üzerine yapılan araştırmalarda bu durum, Babil sürgünü döneminde Yahudilerin Babil kültürüyle temas kurmaları ve Babil kültüründeki tufan anlatımlarından etkilenmeleriyle açıklanmaktadır.⁵ Zira Babil sürgününde yazılan Aramice Targumlarda da geminin indiği yer olarak *Ararat*'tan değil *Kardû*'dan bahsedilmektedir. Kesin olarak ispatlanabilmiş olmamakla birlikte bazı araştırmacılar, miladi ikinci yüzyılda yapılan Peşitta çevirisinin Targumların etkisinde olduğu kanaatindedirler.⁶

Peşitta'da geçen *Kardû* ifadesine karşın, Orta Çağ boyunca Süryanice veya Arapça yazılmış olan Süryani kronikleri incelendiğinde geminin iniş yeri olarak farklı isimlerle de karşılaşılabilmektedir. Bazı kronik yazarları Peşitta'da olduğu gibi geminin indiği yer olarak *Kardû dağlarını* göstermektedir. Buna karşılık Akdeniz bölgesinde yer alan *Apameadağları* ve *Cudi dağı* Süryani kroniklerde adı geçen diğer yerlerdir. Bu elbette yazarların yaşadıkları dönemlerin kültür atmosferinin etkisinde kalmaları ve eserlerini yazarken hitap ettikleri hedef kitle ile açıklanabilecek bir durumdur. Diğer yandan Süryani kroniklerinde geminin indiği yer olarak *Ararat dağlarından* hiç bahsedilmemiş olması ise dikkat çeken bir diğer husustur.⁷

Peşitta'da ve bazı Süryani kroniklerinde Hz. Nuh'un gemisinin tufandan sonraki iniş yeri olarak gösterilmesi dışında bir yer veya bölge adı olarak *Kardû*, ister Süryanice ister Arapça yazılmış olsun Süryani kronikleri, kilise tarihleri ve azizlerin hayat hikâyelerini anlatan biyografi (hagiografi) eserlerinde sık karşılaşılan bir isimdir. Süryanicede

⁴ Bkz. Peşitta, 328, 641.

⁵ Bkz. Arthur Jeffery, *The Foreign Vocabulary of the Qur'ân*, Baroda: Oriental Institute, 1938, 106-107; M. Streck, "Djûdi", *EP*, 2: 574.

⁶ Konu hakkında bkz. Bas ter Haar Romeny ve Craig E. Morrison, "Peshitta", *Gorgias Encyclopedic Dictionary of the Syriac Heritage: Electronic Edition*, ed. Sebastian P. Brock v.dgr. (Gorgias Press, 2011; online sürüm Beth Mardutho, 2018), <https://gedsh.bethmardutho.org/Peshitta> (Erişim Tarihi: 15.07.2021).

⁷ Süryani kroniklerinde Hz. Nuh'un gemisinin iniş yeri hakkında verilen farklı bilgiler hakkında bkz. Ahmet Yasin Tomakin, "Süryani Tarih Kaynaklarına Göre Nuh Peygamber ve Tufan", *IV. Uluslararası Ağrı Dağı ve Nuh'un Gemisi Sempozyumu 18-20 Ekim 2017 - Ağrı*, Ed. Oktay Belli v.dgr., Erzurum: Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Yayını, 2018, 303-304.

kullanımlar genel bir yaklaşımla ele alındığında, Kardû'nun bir şehir, vadi veya dağ gibi sınırlı bir bölge olmayıp geniş bir alan olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Çünkü tamlamalarda yer alan ülke, toprak, diyar gibi ifadeler, hatta bazen bunların çoğul kullanılmış olması, Kardû'nun oldukça geniş bir bölge olduğunu düşündürmektedir. Buna karşın *Kardû* ifadesiyle, herhangi bir tamlama içinde yer almaksızın yalın bir biçimde de karşılaşılabilmektedir.¹⁴ Bu tür yerlerde cümlenin geneline ve bağlama bakıldığında aslında belirli bir yerin değil, yine bir bölgenin kastedildiği anlaşılmaktadır.

Kardû'nun geniş bir bölge olma özelliği, Kutsal Kitap'taki Pelek anlatımıyla bağlantılı olarak desteklenebilmektedir. Buna göre yeryüzü Pelek zamanında, Hz. Nuh'un soyundan gelenler arasında bölünmüştür (Yaratılış, 10/25). Bar 'Ebroyo (Bar Hebraeus) Süryanice yazmış olduğu kroniğinde, Pelek zamanında gerçekleşen bu bölünmenin ardından yeryüzünün nasıl paylaştırıldığına dair bazı bilgiler sunar. Burada geçen bilgilere göre yeryüzünün batıdan doğuya kadar güney kesimi Hamoğullarına, yine batıdan doğuya kadar kuzey kesimi Yafesoğullarına, meskûn dünyanın ortasında yer alan bölgeler ise Samoğullarına verilmiştir.¹⁵ Verilen bilgilere göre Samoğullarına düşen bölge, Doğu Akdeniz sahillerinden başlayıp Arabistan, Mezopotamya ve İran topraklarını içine alarak Hindistan'ın kuzeyine kadar uzanmaktadır. Burada dikkati çeken nokta, Samoğullarına düşen bölgeler arasında *Kordo'nun* (ܟܪܕܐ) da sayılmış olmasıdır.¹⁶ Bar 'Ebroyo'nun burada verdiği bilgiye göre, Kardû'yu Doğu Akdeniz'den Hindistan'ın kuzeyine kadar Samoğullarına düşen topraklar içindeki bir bölge olarak düşünmek gerekir.

Kardû'yla ilgili en sık karşılaşılan ve bölgenin coğrafi özelliği konusunda da temel bazı fikirler veren kullanımlar arasında, *Kardû dağları* anlamına gelen *ṭuraykardû/ṭured-ḳardû* (ܬܘܪܝܟܪܕܐ, ܬܘܪܝܕܟܪܕܐ)¹⁷ *vecebeluḳarda* (ܝܒܠ ܩܪܕܝ)¹⁸ tamlamalarını saymak mümkündür. Bu tür kullanımlardan açıkça, Kardû'nun dağlık bir yapıda olduğu anlaşılmaktadır. Dahası bu ifadelerden, Kardû'nun tek bir dağ olmayıp

¹⁴ Bkz. Marga Piskoposu Tuma b. Ya'kûb, *Kṭābād-Riṣāne (Liber Superiorum)*, ed. E. A. W. Budge (Londra: Kegan Paul, Trench, Trubner & Co., Ltd., 1893), 367, 368, 369, 375; Nusaybinli Eliya b. Şinaya, *Eliæ Metropolitæ Nisibeni Opus Chronologicum [Kronoloji]*, 2 cilt, ed. E. W. Brooks ve J. B. Chabot (Leipzig; Paris: Otto Harrassowitz, 1909-1910), 133; Mari b. Süleyman, *Ahbârü Fetârike*, 2, 3.

¹⁵ Bar 'Ebroyo, *Makṭhonuṭṣaḥne*, 8.

¹⁶ Bkz. Bar 'Ebroyo, *Makṭhonuṭṣaḥne*, 8.

¹⁷ Bkz. Erbil Kroniği, 8; Tuma, *Kṭābād-Riṣāne*, 33, 41, 366; İšo'dnah, *Kṭābād-nakpuṭā*, 6, 14, 50 vd.; Patrik Mihail, *Chronique*, 4: 559; Bar 'Ebroyo, *Makṭhonuṭṣaḥne*, 198, 518 vd.

¹⁸ Bkz. *Muhtasarü'l-Ahbari'l-bi'iyye*, ed. Butrus Haddad (Bağdat: Şirketü'd-Divânli't-Tibâ'a, 2000), 214.

dağlık bir bölgeyi gösterdiğini çıkarmak da mümkündür. Çünkü Süryanice dağ anlamına gelen *turo*(ܬܘܪܐ) ifadesi Kardü ile beraber daima çoğul kullanılmaktadır. Bukullanım, Kardü bölgesinin sırf dağlık bir alan olduğunu söylemek için yeterli olmasa da buradan hareketledağları, bölgenin coğrafi bakımdan önemli bir özelliği olarak ifade etmek mümkündür. Ayrıca Süryani Mihail, Me'mun döneminde kendini mehdi ilan eden ve pek çok insanı peşine takan bir isyancıdan bahsederken onun, *Karduluların ülkesindeki/diyarındaki zorlu bir dağı* kendisine merkez seçtiğini ifade etmektedir.¹⁹ Yine hagiografi eserleride sıklıkla Kardü dağlarındaki mağaralarda ve kayaların üzerlerinde inzivaya çekilen münzevilerin hikâyelerine yer verir.²⁰ Bu tür anlatımlar Kardü bölgesinin dağlık yapısına işaret ettiği gibi, isyancıların zaman zaman sığınağı olması bölgenin yer yer sarp ve korunaklı dağlara da sahip bir alan olduğunu göstermektedir.

Kutsal Kitap anlatımıyla bağlantılı olup Süryani kroniklerinde de yer bulan bir diğer anlatım Kardü'nün konumu hakkında daha belirgin bilgiler sunar. Kutsal Kitap, Asur Kralı Sanherib'i öldüren oğullarının, onu öldürdükten sonra *Ararat ülkesine* kaçtıklarını ifade etmektedir. Bu olay hem 2. Krallar, 19/37'de hem de Yeşaya, 37/38'de aynı şekilde geçmektedir.²¹ Buna karşın Peşitta'ya bakıldığında 2. Krallar, 19/37'de geçen ifadenin 'ar'od-arorot (ܐܪܝܬ ܐܪܐܬܐ:Ararat ülkesi/diyarı); Yeşaya, 37/38'de geçen aynı yer adının ise 'ar'o d-ğardvöye (ܐܪܐܬܐ ܕܝܪܐܕܐ:Karduluların ülkesi/diyarı) şeklinde çevrilmiş olduğu dikkati çekmektedir. Metinde geçen *ğardvöye* kullanımı kaynaklarda daha sık karşılaşılan *ğardü* ifadesinden farklı olmakla beraber Süryani Mihail, burada geçen 'ar'o d-ğardvöye ile kastedilen yerin Kardü dağları olduğunu açık bir şekilde belirtmiştir.²² Bu olaydan bahseden Bar 'Ebroyda Sanherib'in oğullarının Kardü dağlarına kaçtıklarını ifade etmektedir.²³ Peşitta ve diğer kaynaklardaki bu tür kullanım tercihleri Süryani yazarlara göre Kardü'nün, Ararat ülkesi/diyarıyla yakın bir ilişki içinde olduğunu ve hatta belki de örtüştüğünü göstermektedir. Süryani Mihail'in eserini 13. yüzyılda kısmi olarak ve uyarlayarak Ermeniceye tercüme eden Papaz İshak'ın, *Karduluların ülkesi/diyarı* şeklinde geçen yeri *Ararat dağları* olarak çevirmesi de bu durumu destekler mahiyettedir.²⁴ Bu, yazarların yer adlarını verirken kendi kültürel ortamlarını ve hedef okuyucu

¹⁹ Bkz. Patrik Mihail, *Chronique*, 4: 508.

²⁰ Bkz. Tuma, *Kṭābāḏ-Riṣāne*, 43, 366; İšo'dnah, *Kṭābāḏ-naḳpuṭā*, 19, 34, 58 vd.

²¹ "Bir gün ilahî Nisrok'un tapınağında tapınırken, oğullarından Adrammelek'leŞareser, onu kılıçla öldürüp Ararat ülkesine kaçtılar. Yerine oğlu Esarhaddon kral oldu." (2. Krallar, 19/37; Yeşaya, 37/38)

²² Bkz. Patrik Mihail, *Chronique*, 4: 559

²³ Bar 'Ebroyo, *Maḳṭhonuṭṭaḳne*, 198.

²⁴ Bkz. Patrik Mihail, *The Chronicle of Michael the Great, Patriarch of the Syrians*, Süryaniceden Ermeniceye çev. Patrik İshak, Ermeniceden İngilizceye çev. Robert Bedrosian (Long Branch, N.J.: 2013), 161.

kitlelerini göz önüne alarak bazı tercihlerde bulunmalarıyla açıklanabilecek bir olgudur. Nitekim Bar 'Ebroyo Süryanice kroniğinde *Kardû* ve *Gozartod-Ḳardû* gibi isimleri kullanırken Arapça eserinde bunlara yer vermemiş, *Cûdî*, *Cezîretüibn 'Umergibi* isimleri kullanmıştır.²⁵ Diğer yandan bu durum, Kardû'nun konumunu tespit noktasında da önemli bir ipucu sunmaktadır. Buna göre Kardû'nun, ya Ararat bölgesiyle aynı yer olduğunu ya da en azından onun bir bölümüne tekabül ettiğini düşünmek mümkündür.

Kutsal Kitap'taki anlatım üzerinden değerlendirmeyi sürdürmek gerekirse, Sanherib'in oğullarının kaçış güzergâhının dağlık bir alan olarak ifade edildiği görülmektedir.²⁶ Asurluların başkenti, bugünkü Musul'un yakınında yer alan antik Ninova şehri olduğuna göre; bölgenin topoğrafyası göz önüne alındığında, Sanherib'in oğullarının Irak'ın kuzey veya doğu kesimlerinde yer alan dağlık alanlardan herhangi birine kaçmış olduklarını düşünmek gerekecektir. Başlı başına bu bilgi Kardû bölgesinin, Irak'ın kuzey kesimlerine sınır olduğunu göstermektedir. Ancak anlatımda geçen diğer bir ayrıntı kaçış güzergâhıyla ilgili olarak daha net bir bilgi de sunmaktadır. Zira kaynaklar, Sanherib'in Kardudağlarına kaçan oğullarının Ermenilerle karşılaşp onlara karıştıklarını ifade etmektedir. Eski çağlardan itibaren Anadolu'nun doğu kesimlerinin Ermenilerin yaşam alanı olduğu bilindiğine göre, Süryani kaynaklarının *Kardû dağları* derken daha çok Irak'ın kuzeyinden başlayıp bugünkü Doğu Anadolu Bölgesi içlerine doğru ilerleyen dağlık alanı kastediyor olmaları gerekir. Buraya kadar aktarılan bilgi ve yapılan değerlendirmelerden, Süryani kaynaklara göre Kardû'nun geniş ve dağlık özellik sergileyen bir alan olduğu ve yine ana hatlarıyla bulunduğu konum ortaya çıkmış olmaktadır.

Süryani kaynaklarında geçen bilgiler, fiziksel özellikleri ve konumu dışında Kardû bölgesinin etnik yapısı hakkında da önemli ipuçları verir. Sanherib'in oğullarının, Kardudağlarına kaçtıktan sonra Ermenilerle karıştığı bilgisi hemen yukarıda geçmişti. Öyle ki Süryani kroniklerindeki kayda göre Ermeniler, bu olay sebebiyle *Sanheriboye* (ܣܢܗܪܝܒܝܐ: Sanheribiler/Sanheribliler) şeklinde anılmışlardır ve aslında Ermeni ismi de buradan gelmektedir.²⁷ Diğer yandan bu bilgi Kardû'nun, Ermenilerin yaşadığı bir bölge olduğunu göstermektedir.

Ermenilerden daha sık bir biçimde Süryani kroniklerinde, Kardû ile bağlantılı olarak karşılaşılan bir diğer etnik grup ise Kürtlerdir.

²⁵ Bkz. Bar 'Ebroyo (İbnü'l-İbrî), *Târîhumuhtasari'd-düvel*, thk. Anton Salihaniyel-Yesû'î (Beyrut: 1890).

²⁶ Bkz. Patrik Mihail, *Chronique*, 4: 559; Bar 'Ebroyo, *Makṭbonuṭṭabne*, 198.

²⁷ Bkz. Patrik Mihail, *Chronique*, 4: 559; Bar 'Ebroyo, *Makṭbonuṭṭabne*, 198.

Özellikle İslami döneme ait bölümlerde Karduire ilişkili olarak Kürtlere dair anlatımlarda artış olduğu gözlemlenmektedir. Süryani kroniklerinde Kürtler *Kurdonoye* (ܟܪܕܢܘܝܐ) ve *Kurdoye* (ܟܪܕܝܐ) şeklinde geçer.²⁸ Bar 'Ebroyo, Me'mun Dönemi'nde kendisini mehdi olarak ilan eden bir isyancıdan bahseder. Anlatıma göre bu isyancı, *Kardulular ülkesinin dağlarını* (ܬܘܪܕܐܬܪܕܘܠܐ-ܟܪܕܘܝܐ: ܟܪܕܝܐ ܟܪܕܝܐ ܟܪܕܝܐ) kendine mesken edinmiş ve Kürtlerin yoğun desteğini almıştır.²⁹ Yine Mu'tasım Dönemi'nde Musa isminde bir Kürt liderinin *Kardu ülkesi/diyarında* ('ܐܬܪܕܐ-ܟܪܕܘ: ܟܪܕܝܐ ܟܪܕܝܐ) isyan ettiğinden, isyanı bastırmak için bölgeye İran'dan gelen askerlerin zorlu kış şartlarına ayak uyduramamasından ve bu sayede isyancı Kürtler tarafından imha edilmesinden bahsedilir.³⁰ Kaynaklardaki bu ve buna benzer anlatımlar, en azından bazı grupları itibariyle Kürtlerin, Kardu bölgesi içinde yaşadıklarını göstermektedir.

Ermeniler ve Kürtler dışında Kardu'daki varlığı kaynaklar üzerinden tespit edilebilen bir diğer etnik grup ise elbette Süryanilerdir.³¹ Özellikle kilise tarihi ve hagiografi eserlerinde Kardu bölgesine atanan Süryani piskoposlardan, Kardu dağlarında kurulan manastırlardan ve doğduğu köy itibariyle Kardu kökenli olan münzevilerle din adamlarından sıklıkla bahsedilmektedir.³² Kardu'nun etnik yapısıyla ilgili Süryani kaynaklarından elde edilen bu tür veriler doğrultusunda bölgenin, tarihin akışı içinde Ermenilere, Kürtlere ve Süryanilere ev sahipliği yaptığı; yine bu etnik grupların Kardu'da yan yana yaşadıkları anlaşılmaktadır. Diğer yandan söz konusu etnik grupların tarihi ve yaşam alanlarının kesişim noktaları dikkate alınacak olursa Kardu, bugünkü Doğu Anadolu Bölgesi'nin güney kesimleriyle Irak'ın kuzey kesimindeki dağlık alanları içine alan bir bölge olarak karşımıza çıkmaktadır.

²⁸ Kardu ve Kürt kelimeleri arasında bir yakınlık ve ilişki olduğu tahmin edilmekle birlikte Süryanice yazılışları bakımından iki kelime bazı temel farklılıklara sahiptir. *Kardukelimesindeki k sesi kof* (ܟ) harfiyle yazılırken *Kurdoyo* kelimesindeki k sesi kaf (ܟ) harfiyle yazılmaktadır. Yine *Kardukelimesinin* sonunda yer alan ve kelimenin aslından olan *vav* (ܐ) harfi *Kurdoye* kelimesinde yer almamaktadır. Herhangi bir bölgede yaşayan milletin bu bölgenin adıyla anılması veya tam tersi tarihte çoğu zaman karşılaşılan bir durum olmakla birlikte, kelime tahlilinden hareket eden bazı araştırmacılar *Kardu* ve *Kürt* kelimelerinin farklı kökenlere dayandığını iddia etmektedirler. *Kardu* ve *Kürt* kelimeleri hakkında ayrıntılı bir araştırma için bkz. G. R. Driver, "The Name KurdandItsPhilologicalConnexions", *TheJournal of theRoyalAsiaticSociety of Great Britain andIreland*3 (1923): 393-403.

²⁹ Bar 'Ebroyo, *Makthönutzaḥne*, 144.

³⁰ Patrik Mihail, *Chronique*, 4: 542; Bar 'Ebroyo, *Makthönutzaḥne*, 153.

³¹ Buradaki Süryani ifadesi, Doğu ya da Batı Süryanileri, yine Asuriler veya Keldaniler arasında bir ayrım gözetmeden hepsini kapsayacak şekilde kullanılmıştır.

³² Išo'dnah, *Kṯābāḏ-nakpuṯā*, 26, 33, 42 vd.

2. Kardû'yla İlişkili Yerler ve Manastırlar

Buraya kadar sunulan veriler Süryani kaynaklarındaki Kardû isimlendirmesinin geniş bir bölge için kullanıldığını, Kardû'nun dağlık bir yapıya sahip olduğunu, Irak'ın kuzeyinden başlayıp Türkiye sınırı içlerine kadar uzanan bir alana tekabül ettiğini ve yine Ermeniler, Kürtler ve Süryanilerin yan yana yaşadıkları bir coğrafya olduğunu göstermektedir. Bütün bunlara ek olarak Süryani kroniklerinde Kardû'yla ilişkili olarak geçen bazı yer adları ve manastır isimleri, bubölgesinin tanınması noktasında daha net veriler de sunmaktadır. Kardû'nun tamamını tespit etmek için yeterli seviyede olmasa da bu bilgiler sayesinde bölge hakkında daha somut veriler elde etme imkânı doğmaktadır.

Kardû'yla ilişkili olarak en sık karşılaşılan yer adı hiç şüphesiz *Kardû adası* anlamına gelen *gozartod-kardû* (ܡܢܬܝܬܐ ܕܩܪܕܘ) ifadesidir. Süryani kaynaklarında; bölgede görev yapan Müslüman vali ve devlet adamları, şehre atanan piskoposlar ve siyasi bakımdan önemli bir merkez haline geldiği için özellikle Zengiler Dönemi gelişmeleri bağlamında Kardû adasındansıklıkla bahsedilmektedir³³ Bar 'Ebroyoburanın, Müslümanların *Cezîretü ibn 'Umer* (جزيرة ابن عمر: İbn Ömer adası) dedikleri yer olduğunu açık şekilde ifade etmiştir.³⁴ Şehrin isimlendirilmesi bakımından, İslam öncesi döneme ait kullanımın İslami döneme aktarılmış olduğu rahatlıkla görülebilmektedir. Zira Müslümanlar da buraya *Gozarto* ile aynı anlamı taşıyan *Cezîre* ismini vermişlerdir. Dolayısıyla bir yer adı olarak Kardû adasının, günümüzdeki Cizre'ye tekabül ettiği noktasında herhangi bir şüphe bulunmamaktadır. Kaynaklardaki anlatımlar dikkate alındığında Dicle nehri kıyısında, düzlük bir noktada yer alan bu şehrin, arkasında yükselen dağlık bölgenin adıyla anıldığı anlaşılmakta; adeta Kardû denen geniş dağlık bölgenin giriş kapısı mahiyetinde olduğu izlenimi ortaya çıkmaktadır. Böylelikle Dicle nehri kıyısında bulunan ve nehir sularının çevrelemesi sebebiyle *ada* ismini alan şehrin, ismini aldığı *Kardû* bölgesiyle de özdeşleşmiş olduğu görülmektedir. Bar 'Ebroyosadece bir yerde *Kardû'nun bir şehri olan ada* (*gozarto mdi(n)tod-kardû*: ܡܢܬܝܬܐ ܕܩܪܕܘ) ifadesini kullanmıştır.³⁵ Bu da aslında Kardû'nun daha geniş bir bölgeye tekabül ettiğini; *ada*, yani *gozarto* şehrinin bu bölgedeki yerleşim

³³ Bkz. Bar 'Ebroyo, *Ktohod-Eklesyasiki* (ChroniconEcclesiasticum), 3 cilt, ed. J. B. AbbelloosveT. J. Lamy(Paris/Louvain: Maisonneuve/Peeters, 1872-1877), 3: 123, 321, 413 vd.; Bar 'Ebroyo, *Makthonutzabne*, 112, 121, 235 vd.

³⁴ Bar 'Ebroyo, *Makthonutzabne*, 493-494.

³⁵ Bar 'Ebroyo, *Makthonutzabne*, 492.

yerlerinden biri olduğunu ve belki de Kardü bölgesinin ovadaki sınırını göstermektedir. Ayrıca geç dönemde Arapça kaleme alınan bazı kaynaklardaki bilgilerden, Kardü dağlarının Cezire toprakları içinde yer aldığına açıkça anlamak mümkündür.³⁶

Kardü hakkında çok daha somut bilgi sunan veriler de bulunmaktadır. Bar 'Ebroyoeserinde, Memlükler Dönemi'nde, Kardü dağlarından akan *deḥšo* (ܕܚܫܐ) isimli akarsuyun kenarında gerçekleşmiş bir savaştan bahsetmektedir.³⁷ Eserdeakarsu hakkında başka herhangi bir bilgi bulunmazken Yâkût el-Hamevî'nin *Mu'cemü'l-büldân*'ında buakarsu, *devša* (ܕܘܫܐ) şeklinde aynı isimle geçmektedir. Burada *deḥšo/devša*, Habur Çayı'nın kendisine bağlandığı ve daha sonra Dicle'ye dökülen bir akarsu olarak tanımlanmıştır.³⁸ Bu bilgiden,sözü geçen *Deḥšo* nehrinin, günümüzde Hizilçayı olarak bilinen akarsu olduğu net bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Bilindiği üzere Hizilçayı, bugünkü Şırnak ilinin yüksek kesimlerinden doğup güneye doğru akmakta, batıya yöneldiği yerden itibaren de Türkiye-Irak sınırını oluşturmaktadır. Böylece tam olarak Şırnak ilinin üzerinde bulunduğu dağlık bölgenin, Süryani kaynaklarında adı geçen Kardü bölgesinin sınırları içinde yer aldığı söylemek mümkündür. Dolayısıyla İslam kaynaklarında Hz. Nuh'un gemisinin indiği yer olarak geçenve coğrafi olarak Hizilçayı ile Cizre arasında konumlanan Cudi dağının da Kardü bölgesi içinde yer aldığı görülür.

Bu iki isim dışında daha çok kilise tarihi ve hagiografi eserlerinde, Kardü ile bağlantılı bir dizi yerleşim yeri ve manastır ismi bulunmaktadır. Bunlardan bazılarının yeri günümüzde net olarak bilinebilirken bazılarının yerleri daha belirsizdir. Özellikle Basra Piskoposu İšo'dnah'in eserinde yer alan bilgilere göre *Semanin* şehri,³⁹ *Kamul* köyü,⁴⁰ *Şeban* (ܫܒܢܐ) köyü,⁴¹ *Dādār* (ܕܐܕܐܪ) köyü,⁴² *Argul* (ܐܪܓܘܠ) köyü⁴³ Kardü bölgesi içinde yer alan yerleşim yerlerindendir. Yine Kamul Manastırı,⁴⁴ Gelala Manastırı (ܓܠܠܐ),⁴⁵ Rabban Basima Manastırı (ܪܒܒܢ ܒܫܝܡܐ),⁴⁶ Mor

³⁶ Bkz. *Muhtasarü'l-Ahbâr*, 214; Amr b. Matta, *Ahbârü Fetâriketi Kürsiyyi'l-Maşrikmin Kitabi'l-Mecdel*, ed. Henricus Gismondi (Roma: C. de Luigi, 1899), 20.

³⁷ Bar 'Ebroyo, *Makthônü'tzahne*, 518.

³⁸ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân* (Beyrut: Dâru Sâdir, 1995), 2: 441.

³⁹ "(Chronique de Séert): Seconde partie (II)", 515 [195].

⁴⁰ İšo'dnah, *Ktābāḏ-nakpuṭā*, 19; "(Chronique de Séert): Seconde partie (II)", 583 [263]; *Muhtasarü'l-Ahbâr*, 214.

⁴¹ İšo'dnah, *Ktābāḏ-nakpuṭā*, 59.

⁴² İšo'dnah, *Ktābāḏ-nakpuṭā*, 65.

⁴³ İšo'dnah, *Ktābāḏ-nakpuṭā*, 67.

⁴⁴ İšo'dnah, *Ktābāḏ-nakpuṭā*, 15.

⁴⁵ İšo'dnah, *Ktābāḏ-nakpuṭā*, 8, 10.

⁴⁶ İšo'dnah, *Ktābāḏ-nakpuṭā*, 57.

Adona Manastırı (ܐܕܘܢܐ ܡܢܐܨܬܝܪܐ)⁴⁷ ve Rabban Yozadak Manastırı (ܪܒܒܐܢ ܝܐܙܕܐܕܐ ܡܢܐܨܬܝܪܐ)⁴⁸ bu bölgede kurulan manastırlardandır. Yerleri bugün net olarak bilinenlerden hareketle bu yerleşim yerleri ve manastırların çoğunlukla Cudi dağı üzerinde ve eteklerinde bulunduğunu söylemek mümkündür. Elbette buna bağlı olarak Kardû bölgesinin Cudi dağı ve yakın çevresinden ibaret olduğunu söylemek yanlış olacaktır. Bu durum ancak hagiografik bir eser kaleme alan İšo'dnah'ın, daha çok -tabi ki doğal olarak- kendi inanç ve kültürüyle ilgili olan yerlerden bahsetmekte olduğunu bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Sonuç

Kutsal Kitap'ın Süryanice çevirisi olan Peşitta'da Hz. Nuh'un gemisinin iniş yeri olarak Kardû dağları gösterilmektedir. Nuh Peygamber'in kıssasında geçmesi dışında bir yer adı olarak Kardû, Orta Çağ boyunca yaşamış Süryani yazarların tarihî nitelikli eserlerinde de sıklıkla karşılaşılan bir isimdir. Geminin iniş yeriyle ilgili tartışmaların dışında yürütülen bu çalışmada Süryani kronikleri, kilise tarihi ve hagiografi eserleri taranarak Kardû'yla ilgili veriler toplanmış ve elde edilen bilgiler doğrultusunda değerlendirmeler yapılarak bazı sonuçlara varılmıştır. Kaynaklarda yer alan bilgilerden hareketle Kardû'nun geniş sınırlarını net bir şekilde belirlemek elbette mümkün değildir. Buna karşın yapılan araştırma ve değerlendirmeler sonucunda Kardû'nun coğrafi özellikleri, fiziki yapısı vebazı kesimleri itibarıyla daha net olmakla beraber kabaca konumu hakkında bilgi elde etmek mümkün olmuştur. Buna göre Kardû'nun Irak'ın kuzeyinden başlayıp Türkiye'nin güneydoğu kesimlerine uzanan geniş bir bölgeye tekabül ettiği anlaşılmaktadır. Yine Kardû'yla ilgili kullanımlar bu bölgenin dağlık karakterini ön plana çıkarmaktadır. Kaynaklardaki verilerden bölgenin etnik yapısı hakkında da bilgi edinmek mümkün olmuştur. Buna göre Kardû bölgesi Ermeniler, Kürtler ve Süryanilerin beraber yaşadığı bir bölge olma özelliği sergilemektedir. Kaynaklarda Kardû'yla bağlantılı olarak geçen yer ve manastır isimlerinin ise çoğunlukla günümüz Şırnak ili sınırları içinde yer aldığı görülmektedir. Bu bulgulardan hareketle Dicle kıyısında bulunan Cizre'yi içine alacak şekilde, özellikle dağlık kesimleri itibarıyla günümüz Şırnak ilinin ve elbette Cudi dağının, tarihî Kardû bölgesi içinde yer aldığını rahatlıkla söylemek mümkündür. Buna karşın mevcut verilerin sınırlılığı dolayısıyla Şırnak sınırlarının dışında,

⁴⁷ İšo'dnah, *Kṯābā-d-naḳpuṭā*, 58.

⁴⁸ İšo'dnah, *Kṯābā-d-naḳpuṭā*, 70.

özellikle de doğu ve kuzey yönündekidağlık alanda Kardü'nün daha nereye kadar ilerlediğini, Süryani kaynakları üzerinden net olarak tespit etmek mümkün gözükmemektedir.

Kaynakça

- Amr b. Matta. Ahbâru Fetâriketi Kürsiyyi'l-Maşrik min Kitabi'l-Mecdel. ed. Henricus Gismondi. Roma: C. de Luigi, 1899.
- Bar 'Ebroyo. Ktobo d-Eklesyastîki (Chronicon Ecclesiasticum). 3 cilt. ed. J. B. Abbeloos ve T. J. Lamy. Paris/Louvain: Maisonneuve/Peeters, 1872-1877.
- Bar 'Ebroyo (Bar Hebraeus). Ktobo d-Maktbonut zabne. ed. P. Bedjan. Paris 1890.
- Bar 'Ebroyo (İbnü'l-'İbrî). Târîhu muhtasari'd-düvel. thk. Anton Salihani el-Yesû'î. Beyrut: 1890.
- Basra Piskoposu İšo'dnah. Ktâbâ d-nakputâ (Liber Castitatis). ed. J. B. Chabot. Roma 1896.
- Driver, G. R. "The Name Kurd and Its Philological Connexions". The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland 3 (1923): 393-403.
- Jeffery, Arthur. The Foreign Vocabulary of the Qur'ân. Baroda: Oriental Institute, 1938.
- "Histoire de l'Eglise d'Adiabene sous les Parthes et les Sassanides [Erbil Kroniği]". Mšiha-Zkha (texte et traduction); Bar-Penkayé (texte) içinde, 1-74, ed. A. Mingana. Leipzig: Otto Harrassowitz, 1908.
- "Histoire Nestorienne Inédite (Chronique de Séert): Seconde partie (II)". Patrologia Orientalis içinde, 435-639. Ed. ve Fransızcaya çev. Aday Şer. Paris: Firmin-Didot, 1919.
- Marga Piskoposu Tuma b. Ya'kûb. Ktâbâ d-Rişâne (Liber Superiorum). ed. E. A. W. Budge. Londra: Kegan Paul, Trench, Trubner & Co., Ltd., 1893.
- Mari b. Süleyman. Ahbâru fetâriketi kürsiyyi'l-maşrik. ed. Henricus Gismondi. Roma: C. de Luigi, 1899.
- Muhtasaru'l-Ahbari'l-b'îyye. ed. Butrus Haddad. Bağdat: Şeriketü'd-Dîvân li't-Ṭibâ'a, 2000.
- Nusaybinli Eliya b. Şinaya. Eliae Metropolitae Nisibeni Opus Chronologicum (Kronoloji). 2 cilt. ed. E. W. Brooks ve J. B. Chabot. Leipzig; Paris: Otto Harrassowitz, 1909-1910.
- Patrik Mihail. Chronique de Michel le Syrien. 4 cilt. ed. ve Fransızcaya çev. J. B. Chabot. Paris: 1899-1910.
- Patrik Mihail. The Chronicle of Michael the Great, Patriarch of the Syrians. Süryaniceden Ermeniceye çev. Patrik İshak, Ermeniceden İngilizceye çev. Robert Bedrosian. Long Branch, N.J.: 2013.

- Streck, M. "Djûdî". The Encyclopaedia of Islam (New Edition). Ed. B. Lewis, Ch. Pellat ve J. Schacht. 2: 573-574. Leiden: E. J. Brill, 1991.
- ter Haar Romeny, Bas and Craig E. Morrison. "Peshitta". Gorgias Encyclopedic Dictionary of the Syriac Heritage: Electronic Edition. Ed. Sebastian P. Brock, Aaron M. Butts, George A. Kiraz ve Lucas Van Rompay. Dijitale haz. David Michelson, Ute Possekel ve Daniel L. Schwartz. Gorgias Press, 2011; online sürüm Beth Mardutho, 2018. <https://gedsh.bethmardutho.org/Peshitta> (Erişim Tarihi: 15.07.2021).
- Tomakin, Ahmet Yasin. "Süryani Tarih Kaynaklarına Göre Nuh Peygamber ve Tufan". IV. Uluslararası Ağrı Dağı ve Nuh'un Gemisi Sempozyumu 18-20 Ekim 2017 – Ağrı". Ed. Oktay Belli, Faruk Kaya, İbrahim Özgül, Vedat Evren Belli. 296-305. Erzurum: Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Yayını, 2018.
- Yâkût el-Hamevî. Mu'cemü'l-Büldân. Beyrut: Dâru Sâdır, 1995.